

DRUGOTIRNA DIPLOMACIJA: PRIMER (SO)DELOVANJA DRŽAVNIH IN NEDRŽAVNIH AKTERJEV V REŠEVANJU OBOROŽENIH KONFLIKTOV**

Povzetek. Drugotirna diplomacija je razmeroma nov pojav, ki omogoča uspešnejše reševanje oboroženih konfliktov. Pojem drugotirna diplomacija obsega nabor diplomatskih aktivnosti državnih in nedržavnih akterjev, vključenih v mirno reševanje sporov. Argumentacija je podprta s konkretnimi primeri mediacije nedržavnih akterjev v oboroženih konfliktih na Bližnjem vzhodu (Sporazum iz Osla), v Tadžikistanu, med Perujem in Ekvadorjem, v Mozambiku in Indoneziji. Trajnejši in težje rešljivi oboroženi konflikti običajno zahtevajo posredovanje več mediatorjev, ki se vključijo v različne faze reševanja oboroženega konflikta ali pa v isti fazi konflikta prevzamejo različne naloge. Uspešno reševanje oboroženih konfliktov zahteva poznavanje prednosti in slabosti uradnih in neuradnih, torej »drugotirnih« mediatorjev, in usklajenost njihovega delovanja.

Ključni pojmi: diplomacija, drugotirna diplomacija, nedržavni akterji, mediacija, reševanje oboroženih konfliktov

Uvod

Med pomembnimi novostmi v razvoju diplomatskih praks po koncu hladne vojne leta 1990 sta tudi porast števila in raznovrstnost akterjev, ki se vključujejo v diplomatske procese reševanja vprašanj vojne in miru. Med temi so tudi organizacije civilne družbe in posamezniki, torej nedržavni akterji.¹ Na povečanje njihove vloge so vplivale tri ključne okoliščine:

* Mag. Smiljana Knez, veleposlanica Republike Slovenije v Češki republiki, dr. Iztok Simoniti, izredni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

¹ Izraz civilna družba izvira iz razsvetljenstva. Do oživitve pojma je prišlo v Latinski Ameriki in med srednjeevropskimi oporečniki v 70. letih prejšnjega stoletja ter nato spet s koncem hladne vojne. Enotnih opredelitev pojma civilna družba ni. Za potrebe tega članka bomo upoštevali široko opredelitev, ki civilno družbo razume kot prostor med družino in državo. Nedržavni akterji so v našem članku razumljeni kot akterji civilne družbe, ki so bodisi organizirani v nevladne organizacije bodisi nastopajo samostojno.

spremenjena narava oboroženih konfliktov, intenzivnejša globalizacija in krepitev vloge civilne družbe.

Oboroženi konflikti in vojne dobivajo značilnosti totalnosti – »so nekakšna kombinacija klasične vojne, organiziranega kriminala in sistematičnih zločinov proti človeštvu« (Simoniti, 2001: 77). Briše se ločnica med notranjimi in mednarodnimi oboroženimi konflikti. Državljske vojne tako niso več zgolj notranji oboroženi konflikti, saj imajo z vpletanjem zunanjih akterjev in s svojim neposrednim in posrednim vplivom na soseščino in širše okolje praviloma mednarodno naravo (Gleditsch, 2009; Miall, Ramsbotham in Woodhouse, 1999). Veliko oboroženih konfliktov je etničnih, torej težje rešljivih, saj so dolgotrajni in ponavljajoči se (Ryan, 1997; Crocker, Osler Hampson in All, 2009; Bercovitch in Derouen, 2004). Za (dolgo)trajnejšo rešitev oboroženega konflikta ne zadostuje samo sporazum o prekinitvi oboroženega nasilja, ampak je potreben dogovor o dolgoročni in stabilni izgradnji miru, katerega namen je preprečiti ponovni izbruh napetosti in nasilja. Izgradnja in vzdrževanje miru je dolg in naporen diplomatski proces. Čedalje več pozornosti teoretiki in praktiki reševanja oboroženih konfliktov namenjajo tudi mehanizmom za preprečevanje oboroženih sporov. Zato je vse pomembnejša širša obravnava oboroženih konfliktov, od zgodnjega opozarjanja, ki naj prepreči izbruh nasilja, do pokonfliktne izgradnje miru (Bercovitch, Kremenjuk in Zartman, 2009; Kriesberg, 2009).

Z vse hitrejšo globalizacijo, podprto z razvojem informacijske tehnologije, so oboroženi konflikti praktično vsak dan na televizijskih zaslonih svetovne javnosti, ta pa pričakuje posredovanje in njihovo ustavitev. Poleg tega se je zaradi notranje demokratizacije v mnogih državah okrepila vloga civilne družbe. Zato se civilnodružbene organizacije čedalje bolj vključujejo v področja, tradicionalno v pristojnosti države, tudi v diplomatske aktivnosti reševanja mednarodnih sporov.

Težave, s katerimi so se soočale države in medvladne organizacije pri posredovanju v državljanskih vojnah, tudi zaradi njihove nezainteresiranosti za mediacijo ali širše obravnavanje oboroženih konfliktov, so ustvarile probleme, ki jih delno rešujejo nedržavni akterji (Bartolli, 2009; Kriesberg, 2009). Ti se pojavljajo v vseh fazah reševanja oboroženih konfliktov in občasno prevzemajo naloge, ki so bile do konca hladne vojne v izključni pristojnosti uradne diplomacije.

Namen članka je predstaviti tiste aktivnosti nedržavnih akterjev v reševanjih oboroženih konfliktov, ki običajno sodijo med naloge uradne diplomacije. Članek v slovensko strokovno terminologijo prvič uvaja pojem drugotirna diplomacija. V tuji literaturi se ta pojem pojavlja vse bolj pogosto predvsem v razpravah o reševanju oboroženih konfliktov. V tem smislu v slovensko znanost o mednarodnih odnosih uvajamo nov *terminus technicus* z namenom, da se njegova uporaba utrdi v strokovnem in znanstvenem jeziku.

Uvodoma predstavlja razvoj razumevanja drugotirne diplomacije in vloge nedržavnih akterjev v posameznih fazah reševanja oboroženih konfliktov. Sledi predstavitev nekaterih primerov mediacije nedržavnih akterjev. Odločitev za več kot en primer je namerna, saj želiva pokazati na raznovrstnost tega pojava. Ob tem se zavedava, da gre zaradi omejenega prostora navajanje več primerov na škodo njihove poglobljenosti. V četrtem razdelku predstavlja prednosti in slabosti drugotirne diplomacije, temu pa sledi kratek oris odnosa med prvo- in drugotirno diplomacijo. Predpostavka članka je, da bo uspeh uradne diplomacije, ko je postavljena pred izziv vstopa nedržavnih akterjev v njeno polje delovanja, odvisen, prvič, od spoznanja, da so lahko nedržavni akterji koristni, in drugič, od sposobnosti upoštevanja njihovih primerjalnih prednosti in usklajevanja dejavnosti z njimi.

Prvo- in drugotirna diplomacija

Za uspešno reševanje oboroženih konfliktov je zelo pomembno usklajeno delovanje mediatorjev. Pripravljenost na sodelovanje je odvisna tako od interesa uradne diplomacije za diplomatski angažma, torej njene pripravljenosti za sodelovanje, kot tudi od pripravljenosti nedržavnih akterjev, da sodeluje z uradno diplomacijo.

Delovanje nedržavnih akterjev v mednarodnih odnosih je bilo do najnovejšega obdobja praviloma nezaželeno.² V zadnjih dvajsetih letih pa prihaja do sprememb. Uradna diplomacija priznava in ceni vlogo nedržavnih akterjev tako pri preprečevanju konfliktov kot v pokonfliktni izgradnji in vzdrževanju miru. Uradna diplomacija postaja v posameznih primerih bolj odprta tudi do vključevanja nedržavnih akterjev v procese, ki so bile do nedavna v njeni izključni pristojnosti.

Za dejavnosti, ko nedržavni akterji prevzemajo naloge, ki sicer pripadajo uradni diplomaciji, so posamezni avtorji vpeljali pojem drugotirna diplomacija (*Track-Two Diplomacy*). Pojem je leta 1981 prvi uporabil ameriški diplomat Joseph Montville in ga opredelil kot neuradno, neformalno interakcijo med člani skupin ali narodov, katerih namen je razviti strategije vplivanja na javno mnenje in vključevanja različnih akterjev ter virov v procese reševanja sporov. Gre za dejavnost, ki naj bo v podporo uradnim pogajalskim procesom (Montville, 1981, *cf.* v Montville, 2006). Harold Saunders, ravno tako ameriški diplomat, je na podlagi izkušenj pri mediaciji prvega in drugega tira, v katere je bil sam vključen, drugotirno diplomacijo opredelil kot

² V ZDA obstaja t. i. Loganov zakon, ki prepoveduje vmešavanje običajnih državljanov v uradne državne zadeve. George Logan, kveker iz Filadelfije, je leta 1798 potoval v Pariz in opravil pogovore s francoskimi uradniki, da bi preprečil eskalacijo napetosti med državama. Čeprav ni jasno, da bi Logan kakorkoli škodoval ameriški strani v sporu, je na pobudo predsednika Adamsa kongres sprejel zakon, s katerim je omejil vmešavanje posameznikov v uradne državne zadeve (povzeto po Chataway, 1998).

dejavnost, ki ni nujno odvisna od uradne diplomacije. Drugotirna diplomacija je zanj aktivnost, ki vključuje občane oz. državljane v dialog, da bi se reševali konkretni problemi v zvezi z nadzorom oborožitve, regionalnimi spori, trgovinsko politiko itd. (Saunders, 1990). Drugi tir občasno vključuje uradne akterje, kadar ti nastopajo neuradno z namenom testiranja določenih idej oz. prenosa neformalnih predlogov. Od začetka devetdesetih let pa se s pojavom drugotirne diplomacije, najprej zadržano, nato pa vse odločeneje, ukvarjajo tudi teoretiki mednarodnih odnosov, ki na eni strani ugotavljajo, da je v začetku 21. stoletja med posredniki za reševanje konfliktov vedno več neuradnih, in menijo, da naj drugotirna diplomacija predvsem podpira uradno diplomacijo (Berridge, 2005; Fischer R., 2006), na drugi strani pa trdijo, da ni enotnega razumevanja pojma drugotirna diplomacija (Leguey-Feilleux, 2009; Bartolli, 2009).³

Nedržavni akterji se vključujejo v vse faze reševanja oboroženih konfliktov, tj. v preprečevanje izbruha nasilja, prizadevanja za deeskalacijo napetosti in politično rešitev oboroženega konflikta ter v izgradnjo miru. Vloga nedržavnih akterjev v prvi in zadnji fazi reševanja oboroženega konflikta, tj. v preprečevanju izbruha nasilja in v pokonfliktni izgradnji miru, je splošno prepoznana in deležna resne analize tudi v strokovni literaturi (Pugh, 1997; Miall, Ramsbotham in Woodhouse, 1999; Bakker, 2001; Tongeren, Brenk, Hellema in Verhoeven, 2005; Fischer, 2005; Lund, 2009; Leguey-Feilleux, 2009; Berdal, 2009).

V fazi preprečevanja oboroženega konflikta se nedržavni akterji ukvarjajo z zgodnjim opozarjanjem. Organizirajo tudi delavnice za alternativno reševanje oboroženih konfliktov, izvajajo usposabljanja o pogajanjih in pomagajo razvijati in krepiti sredstva javnega obveščanja. V pokonfliktni izgradnji miru (*peacebuilding*), ki označuje aktivnosti trajne izgradnje miru s ciljem preprečitve ponovnega izbruha oboroženega konflikta, se nedržavni akterji vključujejo v kratko-, srednje- in dolgoročne ukrepe s področij varnostne politike ter političnega, ekonomsko-socialnega in psihološko-socialnega razvoja družbe. Sodelujejo pri nadzoru izvajanja političnega sporazuma in pri mediaciji za izvedbo posameznih elementov sporazuma. Vključujejo se v opazovanje volitev, spremljajo morebitne znake ponovnega izbruha nasilja in nanje opozarjajo. Nudijo pomoč pri reintegraciji demobiliziranih vojaških enot in pri vračanju razseljenih oseb in beguncev. Pomagajo pri dokumentiranju vojnih zločinov in sodelujejo pri procesih sprave. Sodelujejo tudi pri rehabilitaciji žrtev vojne in pri zagotavljanju socialnih in drugih storitev. Nedržavni akterji se vključujejo tudi v mednarodne pobude, ki pomembno vplivajo na kakovost ter trajnost miru in varnosti.

³ Nekateri avtorji diplomacijo razvrščajo v devet tirov (Diamond in McDonald, 1996), drugi pa za aktivnosti nedržavnih akterjev na področju tradicionalne diplomacije vpeljujejo 1,5 tira (Chigas, 2003).

Gre za pobude na področju razorožitve in zaščite civilistov pred določenimi vrstami orožja ter za pobude pri oblikovanju mednarodnih mehanizmov za kaznovanje zločinov proti človečnosti.⁴

Manj znana in proučena je vloga nedržavnih akterjev v mediaciji za politično rešitev spora.⁵ Mediacija je sicer ena najstarejših diplomatskih praks in je po analizi Organizacije združenih narodov (OZN) med vsemi metodami, ki jih našteva Ustanovna listina OZN, najbolj obetajoč način miroljubnega reševanja oboroženih konfliktov (OZN, 2009). Mediacija je oblika pogajanj, v kateri se pojavi potreba po tretji strani⁶. Mediacija vključuje facilitacijo⁷ (Zartman, 2001: 6, Bercovitch, 1996: 12), ki pomeni ustvarjanje pogojev in ozračja za začetek pravih pogajanj, ter dejavnosti in naloge, ki naj pomagajo sam proces pogajanj vzdrževati skozi vse pogajalske faze.

Praviloma so mediatorji državni akterji, bodisi posamezne države bodisi skupine držav. V primeru slednjih gre lahko za medvladne organizacije, kot so OZN, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in Afriška unija (AU), ali pa za skupine držav, oblikovane z namenom posredovanja v določenem oboroženem konfliktu («kontaktna skupina», «kvartet», «prijatelji generalnega sekretarja OZN» ipd.). V znatno večji meri kot pred koncem hladne vojne se med mediatorji pojavljajo tudi nedržavni akterji.⁸ Starkey, Boyer in Wilkinfeld (2005) zanje uporabijo izraz »globalni diplomat«. Običajno gre za ugledne posameznike, največkrat nekdanje visoke politike, kot so npr. bivši predsedniki Združenih držav (ZDA) Jimmy Carter, Avstrije Bruno Kreisky ter Finske Matti Ahtisaari, v redkejših primerih tudi poslovneže oziroma akademike. Lahko gre za nevladne organizacije in ustanove, kot so različne humanitarne organizacije, inštituti, verske skupine. Med najbolj aktivnimi so katoliška skupnost Sant' Egidio,⁹ Carterjev center,¹⁰

⁴ *Ottavski sporazum o prepovedi protipehotnih min (ki predvideva tudi njihovo uničenje in pomoč žrtvam min) je delno rezultat prizadevanj nevladnih organizacij, ki so zelo aktivne tudi pri njegovem izvajanju: NVO »Geneva Call« se npr. ukvarja s pritegnitvijo nedržavnih akterjev – strani v sporu, tj. uporniških skupin k spoštovanju Ottavske konvencije, pa tudi k spoštovanju mednarodnih zavez glede otrok in žensk v oboroženih spopadih. Nevladne organizacije so imele pomembno vlogo tudi pri ustanavljanju mednarodnih kazenskih sodišč za vojne zločine.*

⁵ *Bartoli (2009) npr. ugotavlja, da še ni študije, ki bi ponudila celosten in sistematičen razlagalni okvir tematike.*

⁶ *Namenoma uporabljava izraz mediacija, ki natančneje od sicer pogosteje uporabljenega izraza »posredovanje« označuje naravo posredovanja. Posredovanje je poleg mediacije namreč lahko vojaško, humanitarno ipd.*

⁷ *Facilitacija označuje proces lajšanja in pospeševanja pogajanj s strani tretjega. Za zdaj še nima ustreznega slovenskega izraza.*

⁸ *Nedržavni akterji so se pred koncem hladne vojne ukvarjali z mediacijo za doseganje premirja s ciljem razdelitve humanitarne pomoči ter z vzporednimi procesi za olajšanje uradnih pogajanj, kot sta npr. konferenca Dartmouth in konferenca Pugwash (Kriesberg, 1996).*

⁹ *Saint' Egidio je po dostopnih podatkih doslej posredoval v Mozambiku, Alžiriji, Gvatemali, na Kosovu, Albaniji, Sudanu, Ugandi, Liberiji, Sierr Leone (Bartoli, 2009).*

¹⁰ *Carterjev center je imel vidnejšo vlogo v Koreji, BiH, Burundiju, na Haitiju, v Sudanu, Ugandi in Liberiji.*

Pobuda za krizno upravljanje (*Crisis Management Initiative*), Afriški center za reševanje sporov, Center za humanitarni dialog, Mednarodna krizna skupina (*International Crisis Group*), Center za mir izraelskega predsednika Peresa (*Peres Centre for Peace*) in druge. Nekatere od teh organizacij se v zadnjem času specializirajo tudi za usposabljanja in izobraževanja nedržavnih akterjev pa tudi diplomatov za posredovanje v oboroženih konfliktih.

Izbrani primeri mediacije nedržavnih akterjev

Čeprav gre pri mediaciji nedržavnih akterjev še vedno za razmeroma obrobni pojav v kontekstu mediacije, pa si zaradi tega, ker je nov in ker vpliva na uspešnost reševanja oboroženih konfliktov, zasluži ustrezno pozornost.

Za lažji vpogled v dejavnosti drugotirne diplomacije na področju mediacije predlagamo naslednjo pogojno tipologijo, na podlagi katere v nadaljevanju predstavljamo primere mediacije nedržavnih akterjev:

- vzporedni neuradni proces dialoga z znatnim vplivom na uradni pogajalski proces;¹¹
- facilitacija za začetek uradnih pogajanj in med njimi;
- mediacija za politično rešitev spora.

633

Za ponazoritev treh različnih tipov mediacije nedržavnih akterjev sva izbrala primere, ki so pomembneje vplivali na uspešno reševanje oboroženega konflikta. Vzporedni proces dialoga predstavlja na primerih oboroženih konfliktov v Tadžikistanu ter med Ekvadorjem in Perujem. Facilitacija je predstavljena na primeru Sporazuma iz Osla v okviru bližnjevzhodnega mirovnega procesa. Mediacija za politično rešitev oboroženega konflikta pa na primerih Mozambika in Indonezije.¹²

¹¹ Tu nas predvsem zanimajo tisti dialogi, ki povezujejo politično vplivne predstavnike sprtih strani, ki niso vključeni v uradni pogajalski proces, vendar nanj izraziteje vplivajo. Gre za dva tipa vzporednega procesa z različno vlogo tretje strani: delavnice za rešitev problema ali pa za dialoge. Po Saundersu (2009) je vloga tretje strani v prvih v oblikovanju dnevnega reda delavnic na podlagi lastnih izkušenj; v dialogih pa je vloga posrednika v tem, da opogumi sprte strani k oblikovanju dnevnega reda dialoga tako, da se izrazi globlja dinamika odnosov med njima.

¹² V naš pregled zaradi njihovega razmeroma manjšega vpliva na politično rešitev spora nismo vključili vrste drugih bolj ali manj uspešnih mediacij nedržavnih akterjev, kot so npr. mediacija humanitarne organizacije Norwegian Church Aid v Maliju med letoma 1990 in 1996 (Tongerren, Brenk, Hellema in Verhoeven, 2005), J. Carterja za nekaj mesečno premirje na prelomu leta 1994 in 1995 v Bosni in Hercegovini (Crocker, Hampson in All, 1999), Saint' Egidia v Alžiriji leta 1994 in Slonokoščeni obali leta 2007 (Tongerren, Brenk, Hellema in Verhoeven, 2005), delavnice in vzporedni dialogi v okviru Severnoirskega mirovnega procesa (Crocker, Hampson in All, 1999), v Moldavijo v letih 1993 do 2000, (Ataman, 2005), v Albaniji, Makedoniji in na Kosovu (Miall, Ramsbotham in Woodhouse, 1999) ter med Pakistanom, Indijo in predstavniki sprtih strani v Kašmirju v letih 2004–2005 v okviru konference Pugwash (Kriesberg, 1996). Natančneje bo moral biti proučen tudi vpliv sočasne mediacije več akterjev

Vzporedni neuradni proces mediacije z znatnim vplivom na uradni pogajalski proces: Tadžikistan, Peru-Ekvador

Tadžikistan: Napetosti med posameznimi narodnostnimi in verskimi skupnosti, med predstavniki komunistične oblasti in opozicijo, predvsem pa med različno ekonomsko razvitimi regijami oz. klani v Tadžikistanu so se stopnjevale še v času pod Sovjetsko zvezo, izbruhnile pa so z razglasitvijo samostojnosti države leta 1991. Pod okriljem OZN se je spomladi 1994 začel mirovni proces, v katerega sta bila vključena Ruska federacija (RF) in Iran, facilitatorsko vlogo pa so opravljali tudi Turkmenija, Kazahstan, Kirgizija, Pakistan in Afganistan. Že pred začetkom uradnih pogajanj je bil leta 1993 v okviru regionalne konference Dartmouth (*Dartmouth Regional Conference*)¹³ vzpostavljen neposredni neformalni dialog med vplivnimi predstavniki vseh ključnih regij, klanov in verskih skupnosti. Kot ugotavlja Saunders (1999), je ta mehanizem olajšal začetek uradnega mirovnega procesa, saj je uradnemu Tadžikistanu npr. onemogočil uporabo argumenta, da na strani opozicije nima sogovornika oz. da se z opozicijo ne da pogovarjati. V nadaljevanju pogajanj je dialog pomembno vplival na uradna pogajanja.

Neformalni dialog je potekal ves čas trajanja uradnih mirovnih pogajanj. Do podpisa mirovnega sporazuma junija 1997 je bilo v različnih mestih držav facilitatorok izvedenih 19 srečanj. Akterji neformalnega dialoga so vzpostavili kanale komuniciranja z uradnim pogajalskim procesom. S svojim delom so redno seznanjali predstavnike tadžikistanskih oblasti, RF in ZDA. Nekateri udeleženci neformalnega dialoga so postali člani uradnih delegacij strani v sporu. Neformalni dialog je prispeval tudi nekaj vsebinskih predlogov, kot npr. koncept tranzicijskega obdobja ter predlog za oblikovanje nacionalnega pomiritvenega organa in svetovalnega foruma ljudstev Tadžikistana, katerega naloga je bila omogočiti predstavnikom različnih narodnih skupnosti oblikovati skupno prihodnost države.

Ključni dejavniki uspešnega sodelovanja obeh tirov in s tem tudi uspeha pogajanj, so bili jasna delitev dela med uradnim in vzporednim pogajalskim procesom, odprtost uradnega procesa za delo drugega tira ter sposobnost slednjega politično, vsebinsko in s kadri prispevati v uradni proces (Saunders, 1999; Iji, 2001).

v istem oboroženem konfliktu na uspeh reševanja konflikta. V tem okviru je zanimiv primer mediacije v Burundiju, kjer se je po nekaterih podatkih vključilo kar 36 mediatorjev, od tega 29 nedržavnih (Hara, 1999). Burundijci sami so številčnost in raznolikost posrednikov spretno izkoriščali z manipulacijo s sredstvi javnega obveščanja ter z manipulacijo samih nevladnih organizacij.

¹³ Konferenca je proces, ki je že od 60. let pomenil neformalni kanal komunikacije na vrsto politično občutljivih tem med Sovjetsko zvezo in ZDA in v okviru katerega je leta 1981 začela delovati delovna skupina za regionalne spore (*Dartmouth Conference Regional Conflicts Task Force*), ki je po razpadu Sovjetske zveze nadaljevala delo s spremljanjem odnosov med ZDA in RF, konceptualizacijo pridobljenega znanje in izkušnje več kot dvajsetih srečanj od leta 1981 ter aplikacijo procesa dialoga na enega od sporov, ki so izbruhnili na ozemlju bivše Sovjetske zveze.

Peru-Ekvador: Leta 1995 sta se Peru in Ekvador že tretjič od leta 1941 zapletla v vojno zaradi meje v porečju Amazonke. Spor se je po diplomatskem posredovanju Čila, Brazilije, Argentine in ZDA, ki so bile tudi porok prvega sporazuma med državama iz leta 1941, uspešno končal leta 1998. Hkrati z uradnimi diplomatskimi prizadevanji je potekal tudi proces dialoga, v katerem so vplivni predstavniki civilne družbe sprtih strani razpravljali o globljih vzrokih spora in iskali možne rešitve (Breliah, Cevallos in Betancourt, 2005). Proces je potekal pod pokroviteljstvom univerze Maryland iz ZDA in njenega programa »A Culture for Democracy in Latin America« ter bil poimenovan »Grupo Maryland«. V letih 1997–2000 je bila organizirana serija delavnic, prve od katerih so se udeležili tudi zunanji ministri sprtih držav in porokov procesa. Tretja in četrta delavnica sta potekali po sklenitvi sporazuma, njun namen pa je bil nadaljevanje krepitve zaupanja in sodelovanja med civilnima družbama obeh držav. Delavnice so pomagale uradnim pogajanjem z vsebinami za mirovni sporazum, krepitvijo zaupanja, ustvarjanjem in vzdrževanjem politične podpore volilne baze ter s kadri za uradni pogajalski proces.

Facilitacija za začetek uradnih pogajanj in med njimi: Sporazum iz Osla v okviru bližnjevzhodnega mirovnega procesa¹⁴

Na podlagi prizadevanj predstavnikov Palestinske osvobodilne organizacije (PLO), ki so v letih 1991 in 1992 iskali možnosti za neformalne neposredne stike z izraelsko stranjo, je norveški Inštitut za aplikativne družbene študije (FAFO), ki je v začetku 90. let opravljaj raziskave na zasedenih palestinskih ozemljih in v Izraelu, preveril možnosti takih neposrednih pogajanj pri predstavnikih izraelskega političnega življenja (Corbin, 1994). Na podlagi ugodnih odzivov je FAFO v začetku 1993 v bližini Osla organiziral prvo neformalno srečanje sprtih strani. Izraelsko stran sta sprva predstavljala dva akademika, nato pa generalni direktor zunanjega ministrstva Uri Savir, palestinsko pa predstavnik PLO Abu Ala. Facilitatorja pogajanj sta bila predstavnika FAFO. Pogajanja, ki so ves čas potekala v strogi tajnosti, so se končala avgusta 1993 s sklenitvijo Deklaracije o načelih ureditve začasne samouprave, t. i. Sporazuma iz Osla, ki ji je dva meseca kasneje sledila Deklaracija o medsebojnem priznanju Izraela in PLO.

Skozi ves proces je facilitator, inštitut FAFO, tesno sodeloval z ministrom za zunanje zadeve Norveške Holstom in njegovim namestnikom Egelandom. Norveško zunanje ministrstvo je s potekom pogovorov sproti seznanjalo ameriško zunanje ministrstvo in procesu zagotovilo tiho podporo ameriške administracije.

¹⁴ Pogajanja, ki so se končala s sklenitvijo znamenitega Sporazuma iz Osla, so eden treh procesov, ki so v okviru bližnjevzhodnega mirovnega procesa potekali sočasno; druga dva sta uradni t. i. Madridski proces ter serija štirih delavnic za reševanje problemov med letoma 1990 in 1993 (Kelman v Fischer, 2006b).

Oslo proces se je začel kot drugotirni proces in zaključil kot prvotirni. Podpis sporazuma, za katerega so se pogajanja začela v strogo neformalnem okviru, je bil kronan z rokovanjem takratnih voditeljev, predsednika izraelske vlade Rabina in voditelja PLO Arafata, na trati pred Belo hišo.

Bistveni dejavniki uspeha Oslo procesa so bili poleg širših mednarodnih okoliščin, povezanih z razpadom blokovske delitve sveta, predvsem interes sprtih strani za neposredne pogovore¹⁵, izbira facilitatorja, ki je imel dobre vezi z uradno diplomacijo¹⁶ in ki je bil obenem sposoben zagotoviti akademsko kritje in tako olajšati tajnost pogajanj,¹⁷ ter tiha podpora ključnih akterjev, kot so ZDA.

Mediacija za sklenitev mirovnega sporazuma: Mozambik, Aceh-Indonezija

Mozambik: Naraščajoče napetosti med vladajočo Osvobodilno fronto Mozambika (port.: *Frente de Libertação de Moçambique*, FRELIMO) in Odporniškimi nacionalnim gibanjem (port.: *Resistência Nacional Moçambicana*, RENAMO), do katerih je prišlo neposredno po razglasitvi neodvisnosti države leta 1975, so privedle do petnajstletne državljanske vojne. Vojna je zaradi neposrednega vpletanja Rodezije in Južne Afrike, ki sta ponudila sedež uporniškemu RENAMO in ga tudi finančno podpirali, imela vseskozi regionalno naravo.

Julija 1990 je bila oblikovana mednarodna skupina posameznikov, ki je imela nalogo sprti strani, ki sta pred tem v skupnem komunikeju že nakazali pripravljenost končati oboroženi spor, spodbujati k neposrednim pogajanjem. Skupino so sestavljali predstavniki katoliške nevladne organizacije Sant' Egidio in predstavnika italijanskega zunanjega ministrstva ter civilne družbe v Mozambiku. Po nekaj mesecih dela je bila skupina facilitatorjev naprošena, da prevzame mediacijo za politično rešitev spora (Bartoli, 1999; Bartoli, 2009). Skupnost Sant' Egidio je prevzela gostiteljstvo in vodenje dvoletnega pogajalskega procesa, pri čemer jo je finančno in politično podpirala vlada Italije. Skupnost Sant' Egidio je s potekom pogajanj redno seznanjala OZN in ameriško administracijo, ki je procesu ponudila tiho poli-

¹⁵ K temu je po mnenju Fischerja (2006) z ustvarjanjem ugodnega ozračja in krepitevijo zaupanja med stranema prispevala tudi serija delavnic v letih 1990–1993.

¹⁶ Norveška je bila zaradi svojih simpatij z judovskim ljudstvom in zaradi večkrat izkazanega sočutja z razmerami, v katerih so se znašli Palestinci po šestdnevni vojni 1967, sprejemljiva za obe strani. Inštitut FAFO pa je bil prek soproge direktorja inštituta, ki je bila svetovalka namestnika ministra, in prek ministrove žene, ki je bila strokovna sodelavka direktorja inštituta, tesno povezan z vodstvom ministrstva za zunanje zadeve.

¹⁷ Tajnost pogajanj je ponudila možnost umika iz pogajanj brez politične škode. Poleg tega so pogajanja za zaprtimi vrati pomenila večjo mero sproščenosti in omogočila, da je bil čas pretežno izrabljen za pogajanja (Egeland, 1999).

tično podporo pa tudi finančno pomoč¹⁸ ter tehnično znanje o sklepanju mirovnega sporazuma. Pogajanja so se uspešno končala oktobra 1992. Izvedbo mirovnega sporazuma je prevzela OZN, ki se je iz države umaknila po demokratično izvedenih volitvah leta 1994.

Pomembna okoliščina, ki je spodbudila mirovni proces v Mozambiku, je bil konec hladne vojne, zaradi katerega sta sprti strani izgubili močno podporo tradicionalnih zaveznic. Ugodno so vplivala večletna prizadevanja socialističnega FRELIMO za izboljševanje odnosov z Zahodom, predvsem z ZDA. Vloga »pospeševalca« zorenja spora je imela tudi huda suša v letu 1992, ki je po mnenju nekaterih analitikov stroške vojne pripeljala iz zno-snih na nevzdržne (Lloyd, 2001). Pomembna je bila tudi izbira mediatorja. Na njegovo izbiro je po oceni Bartollija (2009) vplivalo predvsem dejstvo, da Mozambik in njegova državljanska vojna v kontekstu razpada blokovske delitve sveta nista bila dovolj atraktivna za posredniško vlogo katere od veli-kih držav, poleg tega se sprti strani nista mogli dogovoriti o uradnem medi-atorju iz soseščine (Nathan, 1999). Izbor Sant' Egidia je med drugim slonel na daljšem razvoju stikov te organizacije s civilno družbo v Mozambiku ter na dobrih odnosih s FRELIMO, ki mu je Saint' Egidio pomagal vzpostaviti stike s predstavniki italijanske komunistične stranke in socialistične Andre-ottijeve vlade.

Aceh, Indonezija: Oboroženi spor med vladnimi silami in Osvobodilnim gibanjem Aceha, (*indonez.:* *Gerakam Aceh Merdeka*, GAM, 1976–2004) je sodil med daljše in bolj krvave spore v jugovzhodni Aziji. Da bi nevladna organizacija Center za humanitarni dialog s sedežem v Ženevi olajšala raz-deljevanje humanitarne pomoči, je leta 1999 uspešno izpogajala premirje. Opogumljena z uspehom je želela posredovati za trajnejšo prekinitev nasilja in decembra 2002 dosegla podpis mirovnega sporazuma. Sporazum ni zdr-žal dolgo, saj je indonezijska vlada že spomladi 2003 v pokrajini ponovno uvedla izredne razmere (Morfit, 2007). Do spremembe indonezijske poli-tike je prišlo z izvolitvijo predsednika Judhojona v začetku leta 2004, ki je med prednostne naloge med drugim uvrstil reformi varnostnega sektorja in regionalne avtonomije ter rešitev problema Aceha. V ta namen so pred-stavniki oblasti iskali posrednika, prek katerega bi z odporniškimi gibanjem Aceha vzpostavili neformalne stike. Odločili so se za bivšega finskega pred-sednika Ahtisaarija. Njegov ugled in politična kredibilnost sta bila dovolj prepričljiva tudi za GAM (Aspinall, 2005). Prvo srečanje obeh strani je bilo načrtovano za december 2004, vendar je bilo zaradi naravne katastrofe, cunamija, preloženo na začetek leta 2005. Sledilo je pet krogov pogajanj, končanih avgusta 2005 z Memorandumom o medsebojnem razumevanju. Z njim je GAM odstopil od zahteve po neodvisnosti Aceha, indonezijska vlada

¹⁸ Finančno pomoč je zagotovilo tudi nekaj drugih držav, kot je npr. Norveška.

pa je gibanje priznala kot legitimnega sogovornika. Memorandum vključuje dogovore s področij razorožitve, demobilizacije in ponovne vključitve pripadnikov gibanja v družbo. Med skrbniki izvajanja Memoranduma je Evropska unija (EU).

K uspehu pogajanj pod vodstvom Ahtisaarija je pripomogel predvsem interes obeh strani, da se reši dolgoletni oboroženi konflikt. Vlogo pospeševalca »zorenja konflikta« je odigral cunami, saj je strani spodbudil k dialogu. Reševanje humanitarne krize je obenem ponudilo krinko za prava politična pogajanja, za katera sta obe strani želeli, da potekajo v strogi tajnosti. Indonezijske oblasti so ocenile, da je za njih politično tveganje preveliko, če bi se izvedelo, da se pogajajo z uporniškim gibanjem. Uporniško gibanje pa je že samo privolitev v pogajanja imelo za popuščanje nasprotni strani. Za uspeh pogajanj je bila zato zelo pomembna tudi izbira mediatorja. Ahtisaari je kot nedržavni akter lažje zagotovil diskretnost pogajanj. Čeprav je Ahtisaari samega sebe opisoval kot facilitatorja pogajanj, je bil po oceni analitikov dejansko mediator, saj je določil okvir in način pogajanj, delno pa tudi njegovo vsebino.¹⁹ Kot učinkovit se je po oceni Morfita (2007) izkazal tudi njegov robustni in neposredni slog. Ahtisaari je bil zaradi svojih preteklih funkcij in izkušenj sposoben uporabiti nekatere vzvode uradne diplomacije, zlasti ustrezno politično, logistično in finančno podporo. V dokaj zgodnji fazi je v status opazovalke privabil EU, kar je zagotovilo sodelovanje EU v Opazovalni misiji za Aceh (*Aceh Monitoring Mission*). S tem je bila dana velika politična teža izvedbeni fazi mirovnega sporazuma.

Primerjalne prednosti in slabosti nedržavnih akterjev kot mediatorjev

Mediacija je ustrezen ukrep miroljubnega reševanja oboroženih konfliktov, ko se sprte strani zavedajo potrebe po rešitvi konflikta in pri tem potrebujejo pomoč tretjega in ko je na voljo mediator, ki je pripravljen in usposobljen pomagati reševati spor. Uspeh mediacije²⁰ je odvisen od vrste dejavnikov, pri čemer predpostavljamo, da dejavniki, kot so pripravljenost sprtih strani rešiti oboroženih konflikt in njegova zrelost, lastništvo nad

¹⁹ Ahtisaari je npr. vztrajal pri načelu »nič ni dogovorjeno, dokler ni vse dogovorjeno«, s čimer je sprti strani prisilil k iskanju celostnih rešitev, ter pri opredelitvi enega od ciljev, ki ni samostojnost Aceha (Aspinall, 2005).

²⁰ Treba je opozoriti, da ni jasnih meril za merjenje uspeha mediacije. Bercovitch (2009) merila za uspeh okvirno razvršča med subjektivne in objektivne. Med prve šteje percepcijo sprtih strani, njuno oz. njihovo zadovoljstvo s poštenostjo (fairness) procesa mediacije in učinkovitostjo rezultata mediacije. Objektivna merila so po drugi strani prenehanje sovražnosti, zmanjšanje intenzitete spora, podpis mirovnega sporazuma. Uspeh mediacije je treba meriti tudi v dolžini časa, ko mirovni sporazum vzdrži ali ko se iz države lahko umaknejo tuji opazovalci oz. mirovne sile.

rešitvijo konflikta ter osebne lastnosti mediatorja²¹, veljajo tako za mediacijo državnih kot nedržavnih akterjev.

Na izbiro mediatorja vpliva razumevanje oboroženega konflikta (Crocker, Hampson in All, 1999; Bercovitch, 2009). Če ga razumemo v smislu merjenja moči, bo mediacija proces, ki bo sprte strani pripeljala do rešitve problema s procesi spodbud in kazni. V tem primeru bodo velike države ustrežnejši mediatorji, saj tak pristop zahteva mediatorje »z mišicami«. Če pa po drugi strani menimo, da je za rešitev konflikta treba predvsem spremenjati razumevanje njegovega značaja in predstav o nasprotniku, bodo primernejši posredniki, ki bodo sposobni pomagati sprtim stranem v procesu preoblikovanja medsebojnih odnosov, torej brez grožnje s silo oziroma brez korenčka in palice. V tem primeru bodo kot mediatorji primerni tudi nedržavni akterji (Svensson, 2007).

Nedržavni mediatorji so praviloma uspešnejši v ustvarjanju ozračja, ki naj pelje k pravi pogajanju ter v zagotavljanju prostora za prevetritev različnih idej in možnih rešitev (v obliki delavnic in dialogov). Njihove prednosti so tudi v sposobnosti odpiranja kanalov komuniciranja (Zuckerman, 2005) in izboljševanju kakovosti komuniciranja, pa tudi v izgradnji zaupanja med stranema. Uspešnejši so tudi v spreminjanju dojemanja vzrokov in narave spora ter krepitvi glasu zmernežev. Lažje razvijajo socialne mreže, ki lahko služi kot infrastruktura za kasnejši mir. Imajo dostop do lokacij, ki niso nujno dostopne uradnim akterjem.

Nedržavni akterji so primeren posrednik tudi v sporih, ko gre za različno močni sprti strani. Še bolj pa, ko je vsaj ena stran v sporu sama nedržavni akter, npr. uporniška oborožena skupina, ki bi ji posredovanje oz. mediacija uradnih akterjev dala preveliko legitimnost (Kriesberg, 1996). Prednost nedržavnih akterjev je, da se jih običajno dojema kot nevtralne.²² Nedržavni akterji niso vezani na volilne cikle, kar je lahko prednost pri dolgotrajnem reševanju sporov.

Mediacija nedržavnih akterjev je ustrezna izbira tudi za reševanje neka-terih občutljivih, dolgo trajajočih sporov, saj njihovo reševanje praviloma zahteva veliko mero diskretnosti oz. tajnosti. Mediacija nedržavnih akterjev je primerna izbira, kadar se sprti strani želita izogniti internacionalizaciji spora. Nedržavni posredniki nudijo tudi »kritje« za uradnega mediatorja, ki

²¹ Berridge med lastnosti uspešnega posrednika uvršča nepristranskost, predhodne uspehe, pomanjkanje alternativnih posrednikov, avtoriteto ter sposobnost manipulacije z vzvodi, kot so ekonomska in/ali vojaška prisila. Vpliv posrednika je povečan skladno s stopnjo njegovega povezovanja z drugimi državnimi ali pa akterji drugotirne diplomacije.

²² Pogledi na potrebo po nevtralnosti mediatorjev so v strokovni literaturi različni. Medtem ko neka-teri avtorji zagovarjajo nevtralnost Berridge (2005), pa drugi, npr. Bercowitz (1996), zagovarjajo tezo, da so mediatorji sprejeti za mediatorje zaradi svoje sposobnosti zagovarjanja interesov vsake od strani, kar pa ni nujno nevtralnost.

je sicer vključen v reševanje spora, vendar ne želi biti javno označen kot posrednik v sporu (Egeland, 1999).

Po drugi strani je glavna in bistvena pomanjkljivost nedržavnih posrednikov pomanjkanje formalne avtoritete in vzvodov, s katerimi bi usmerjali pogajanja in s katerimi bi zagotovili izvajanje dogovorjenega. Nedržavni akterji ne razpolagajo s politično močjo in imajo zelo omejene finančne vire.

Pogosto utemeljen očitek nedržavnim akterjem je tudi pomanjkanje diplomatskih spretnosti za vodenje pogajanj. Zlasti pa je lahko problematično vprašanje njihove legitimnosti in kredibilnosti (Fischer M., 2006; Reinmann, 2005). Včasih ni jasno, čigave interese zastopajo in komu so odgovorni.

Odnos uradne do drugotirne diplomacije

Poleg upoštevanja primerjalnih prednosti in slabosti prvega in drugega diplomatskega tira je za uspeh mediacije pomemben tudi njun medsebojni odnos.

Kot kažejo v prejšnjih poglavjih opisani primeri, imajo zunanja ministrstva do poskusov drugotirne diplomacije pogosto pragmatičen odnos in so jo pripravljene finančno in politično podpreti ter ji »posoditi«² druge vzvode moči, če ocenijo, da njihovo prizadevanje lahko pripore k učinkoviti rešitvi spora. Mednarodne organizacije so začele v svojih mehanizmih kriznega upravljanja in upravljanja s konflikti upoštevati tudi prispevek nedržavnih akterjev. Poročilo generalnega sekretarja OZN o krepitvi mediacije iz leta 2009 (OZN, 2009) pomen nedržavnih akterjev vidi predvsem v preprečevanju sporov oziroma v pokonfliktni izgradnji miru. V procesih mediacije pa nedržavnim akterjem pripisuje predvsem facilitatorsko vlogo. OZN v praksi, kot kaže tudi naš primer Mozambika, nudi podporo tudi »pravi«³ mediaciji nedržavnih akterjev. Podobno velja za Evropsko unijo, ki je razvila sistem posredne podpore mediacije, obenem pa je v praksi v primeru Aceha potrdila pripravljenost sodelovati v mediaciji, ki jo vodijo nedržavni akterji.

Raziskavi o vlogi in pomenu drugotirne diplomacije, opravljene v letih 1997 in 1998 med ameriškimi in med turškimi diplomati (Chataway, 1998; Gürkaynak, 2006), kažeta na raznolik odnos uradne diplomacije do diplomatskih aktivnosti nedržavnih akterjev. Med ameriškimi in med turškimi diplomati so taki, ki aktivnostim nedržavnih akterjev pripisujejo pomembno in enkratno vlogo, saj jo vidijo kot izraz demokratizacije mednarodnih odnosov. Več je takih, ki menijo, da je drugotirna diplomacija uspešna samo, kadar se uporablja kot podaljšek prve. Med turškimi anketiranci je v primerjavi z ameriškimi večji delež zadržanih. Ti akterje drugotirne diplomacije ocenjujejo kot dobrotnike in samooklicane rešitelje, ki si domišljajo, da lahko na hitro rešijo stvari, za katere si poklicni diplomati prizadevajo

dalj časa. Turška raziskava zaznava tudi delež tistih, ki menijo, da je drugotirna diplomacija podaljšana roka uradne diplomacije zahodnih držav. Ameriški intervjuvanci in del turških menijo, da je sodelovanje med obema tiroma zaželeno, vendar mora biti dovolj senzibilno, da se med njima ohranja potrebna razdalja, sicer so lahko primerjalne prednosti drugotirne diplomacije ogrožene. Potrebna sta tudi večja transparentnost in večji samonadzor delovanja.

Sklep

Dolgotrajni in težje rešljivi konflikti navadno zahtevajo posredovanje več mediatorjev, ki vstopajo v različnih fazah oboroženega konflikta, poleg tega lahko v isti fazi prevzamejo različne naloge. Zlasti za težko rešljive oborožene konflikte velja, da je modro posredovati na več ravneh in v več oblikah.

Tema naše razprave je drugotirna diplomacija kot razmeroma nov pojav, ki prinaša nove možnosti uspešnejšega reševanja oboroženih sporov. Drugotirno diplomacijo je treba razumeti kot nabor diplomatskih aktivnosti nedržavnih akterjev, s ciljem reševanja mednarodnih sporov po mirni poti. Na podlagi pregleda primerov smo ponudili naslednjo tipologijo drugotirne mediacije: vzporedni dialog, kadar ta pomembno vpliva na uradni pogajalski proces, v okviru katerega smo predstavili primera Tadžikistana in Ekvadorja oz. Peruja. Drugi tip je facilitacija za začetek pogajanj in za njihov uspešni potek. Kot primer smo navedli Sporazum iz Osla v okviru bližnjevzhodnega mirovnega procesa. Facilitator je spodbudil začetek pogajanj in pomagal premagovati zastoje v pogajalskem procesu. Tretji tip je mediacija za politično rešitev oboroženega konflikta. V novejši zgodovini je veliko primerov, ko so nedržavni akterji posredovali v prekinitvah ognja za razdeljevanje humanitarne pomoči oz. v premirjih, ki naj bi olajšali iskanje politične rešitve. Manj je primerov, ko nedržavni akter izpelje celoten proces mediacije za politično rešitev oboroženega konflikta. Primera Mozambika in Aceha sta zato še posebej pomembna za nadaljnje analize vloge in dometa drugotirne diplomacije.

Oba primera dokazujeta dvoje: pomen ustrezne izrabe primerjalnih prednosti ter obenem uspešno naslonitev na akterje, ki imajo na voljo vzvode moči. Ahtisaari je v pogajanja pritegnil nekatere države, ki so mu zagotovile finančno podporo, ter EU, ki je procesu poleg finančne pomoči dala politično težo in s tem tlakovala pot k izvajanju dogovorjenega. Sant' Egidiju je v primeru Mozambika prav tako uspelo pridobiti finančno in tehnično pomoč ter politično podporo posameznih držav in mednarodnih organizacij.

Pogoj za uspešno sodelovanje je priznavanje koristnosti drugega tira in poznavanje njegovih prednosti in slabosti. Oba tira se lahko uspešno

dopolnjujeta skozi vse faze reševanja oboroženega konflikta, če med sprtimi stranmi, opazovalci in samimi mediatorji prevlada zavedanje, da ima vsak konflikt svoje značilnosti in svojo pot stopnjevanja napetosti ter da različni tipi mediatorjev lahko odigrajo ustrezno vlogo v posameznih fazah reševanja spora. Pogoj za uspeh je tudi, da gre za jasno delitev dela in za vzpostavljene poti za izmenjave informacij ter analiz možnih rešitev. Zaželen je obstoj usklajevalca mediatorskih aktivnosti in vodilne vloge enega akterja.

Povečanje števila in raznolikosti akterjev, ki vstopajo v mednarodne odnose, utemeljene na nacionalnih državah, vpliva na spreminjanje razumevanja diplomacije. Diplomacija je čedalje manj skupek praks in metod *držav* pri njihovem izvajanju zunanje politike in čedalje bolj *izvajanje mednarodnih odnosov* na miroljuben način. Diplomacija je s prilagajanjem na spremembe v mednarodnih odnosih, ki jih tudi sooblikuje, dokazala izrazito sposobnost preživetja. Drugotirna diplomacija ne ogroža uradne diplomacije, če se uradna diplomacija zaveda obstoja drugotirne diplomacije in zna uporabiti njene primerjalne prednosti v korist mednarodnega miru in varnosti.

LITERATURA

- Aspinall, Edward (2005): Helsinki Agreement: A More Promising Basis for Peace in Aceh. Dostopno prek <http://www.eastwestcenter.org>, 20. 9. 2008.
- Ataman, Yuri (2005): Small Steps Toward Reconciliation: The Joint Committee for Democratization and Conciliation in Moldova. V Paul van Tongeren, Malin Brenk, Marte Hellema in Juliette Verhoeven (ur.), *People Building Peace: Successful Stories of Civil Society*, 594–599. London: Lynne Rienner Publishers.
- Bakker, Edwin (2001): Early Warning by NGOs in Conflict Areas. V Bas Arts, Math Noortmann in Bob Reinalda (ur.), *Non-State Actors in International Relation*, 263–78. Hants: Ashgate.
- Bartoli, Andrea (1999): Mediating Peace in Mozambique. V Chester A. Crocker, Fen Osler Hamson in Pamela Aall (ur.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a complex world*, 247–73. Washington: United States Institute for Peace.
- Bartoli, Andrea (2009): NGOs and Conflict Resolution. V Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk in I. William Zartman (ur.), *The Sage Handbook of Conflict Resolution*, 392–412. London: Sage Publication.
- Bercovitch, Jacob (ur.) (1996): *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*. London: Lynne Rienner Publisher.
- Bercovitch, Jacob in Karl Derouen Jr. (2004): Mediation in Internationalized Ethnic Conflicts: Assessing the Determinants of Successful Process. *Armed Forces & Society* 30 (2): 147–70.
- Bercovitch, Jacob (ur.), Victor Kremenyuk (ur.) in I. William Zartman (ur.) (2009): *The Sage Handbook of Conflict Resolution* London: Sage Publication.
- Berdal, Mats (2009): *Building Peace after War*. London: Routledge.

- Berridge, G.R. (2005): *Diplomacy: Theory and Practice*. London: Palgrave.
- Breljih, Ines Cevallos in Sahary Betancourt (2005): *A Second Way: Grupo Maryland Between Peru and Ecuador*. V Paul van Tongeren, Malin Brenk, Marte Hellema in Juliette Verhoeven (ur.), *People Building Peace: Successful Stories of Civil Society*, 600–606. London: Lynne Rienner Publishers.
- Chataway, Cynthia (1998): *Track II Diplomacy: From a Track I Perspective*. *Negotiation Journal* 14 (3): 269–285.
- Chigas, Diana (2005): *Track II (citizen) Diplomacy*. V Guy Burgess in Heidi Burgess (ur.), *Beyond Intractability*. Conflict Research Consortium, University of Colorado, Boulder. Dostopno prek <http://www.beyondintractability.org/essay/diplomacy> 15. 9. 2008.
- Civil Society and Peacebuilding: Potential, Limitations and Critical Factors* (2006): *Worlds Bank Report on Civil Society and Peacebuilding*. Dostopno prek http://www.civicus.org/new/media/ESW_Civil_Society_and_Peacebuilding_Final_Draft.pdf 15. 10. 2010.
- Corbin, Jane (1994): *Gaza First: The Secret Norway Channel to Peace Between Israel and PLO*. London: Bloomsbury.
- Crocker, Chester A. (ur.), Fen Osler Hampson (ur.) in Pamela Aall (ur.) (1999): *Herding Cats: Multiparty Mediation in a complex world*. Washington: United States Institute for Peace.
- Diamond, Louise in John W. McDonald (1996): *Multi-track Diplomacy: A System Approach to Peace*. West Hartford: Kumarian Press.
- Egeland, Jan (1999): *The Oslo Accord: Multiparty Facilitation through the Norwegian Channel*. V Chester A. Crocker, Fen Osler Hamson, Pamela Aall (ur.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a complex world*, 527–47. Washington: United States Institute for Peace.
- Fischer, Martina (2006): *Civil Society in Conflict Transformation: Ambivalence, Potentials and Challenges*. Dostopno prek www.berghof-handbook.net, 22. 2. 2009.
- Fisher, Ronald J. (2006): *Coordination Between Track Two and Track One Diplomacy in Successful cases of Prenegotiation*. *International Negotiation* 11 (1): 65–89.
- Gleditch, Kristian Skrede (2009): *The Spread of Civil War*. V Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk in I. William Zartman (ur.), *The Sage Handbook of Conflict Resolution*, 595–612. London: Sage Publication.
- Gürkaynak, Esra Cuhadar C. (2006): *Track Two Diplomacy from a Track One Perspective: Comparing the Perceptions of Turkish and American Diplomats*. *International Negotiations* 12 (1): 57–82.
- Hara, Fabienne (1999): *Burundi: A Case of Parallel Diplomacy*. V Chester A. Crocker, Fen Osler Hamson, Pamela Aall (ur.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a complex world*, 139–60. Washington: United States Institute for Peace.
- Iji, Tetsuro (2001): *Multiparty Mediation in Tajikistan: The 1997 Peace Agreement*. *International Negotiation* 6 (3): 357–385.
- Kriesberg, Louis (1996): *Varieties of Mediating Activities and Mediators in International Relations*. V Jacob Bercovitch (ur.), *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*, 219–34. London: Lynne Rienner Publisher.

- Kriesberg, Louis (2009): The Evolution of Conflict Resolution. V *The Sage Handbook of Conflict Resolution*, ur. Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk in I. William Zartman, 15–32. London: Sage Publication.
- Leguey-Feilleux, Jean-Robert (2009): *The Dynamics of Diplomacy*. London: Lynne Rienner Publisher.
- Lloyd, Robert B. (2001): Conflict Resolution or Transformation? An Analysis of the South African and Mozambican Political Settlement. *International Negotiation* 6 (1): 303–329.
- Lund, Michael S. (2009): Conflict Prevention: Theory in Pursuit of Policy and Practice. V *The Sage Handbook of Conflict Resolution*, ur. Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk in I. William Zartman, 287–321. London: Sage Publication.
- Miall, Hugh, Oliver Ramsbotham in Tom Woodhouse (1999): *Contemporary Conflict Resolution*. Cambridge: Polity Press.
- Montville, Joseph V. (2006): Track Two Diplomacy: The Work of Healing History. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Summer/Fall 2006: 15 – 24. Dostopno prek <http://www.journalofdiplomacy.org>, 3. 9. 2008.
- Morfit, Michal (2007): The Road to Helsinki: The Aceh Agreement and Indonesia's Democratic Development. *International Negotiation* 12 (1): 111–143.
- Nathan, Laurie (1999): When Push Comes to Shove: The Failure of International Mediation in African Civil Wars. Dostopno prek http://webworld.unesco.org/Water/wwap/pccp/c_d/pdf/educational_tools/course_modules/reference_documents/conflict/whenpushcomestoshove.pdf, 5. 4. 2010.
- Pugh, Michael (1997): Peacekeeping and Humanitarian Intervention. V Brian White, Richard Little in Michael Smith (ur.) *Issues in World Politics*, 134–56. London: MacMillan.
- Reimann, Kim D. (2005): Up to No Good? Recent Critics and Critiques of NGOs. V Oliver P. Richmond in Henry F. Carey (ur.), *Subcontracting Peace: The Challenges of NGO Peacebuilding*, 37–53. Aldershot: Ashgate.
- OZN (2009): Report of the Secretary-General on enhancing mediation and its support activities. Dostopno prek: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/278/78/PDF/N0927878.pdf>, 15. 10. 2010.
- Ryan, Stephen (1997): Nationalism and Ethnic Conflict. V Brian White, Richard Little in Michael Smith (ur.), *Issues in World Politics*, 157–178. London: MacMillan
- Saunders, Harold (1990): Officials and Citizens in International Relationship: The Dartmouth Conference. V Volkan et al (ur.), *The Psychodynamics of International Relationships*. Volume 1: Concepts and Theories, 349–66. Lanham Lexington Books.
- Saunders, Harold (1999): The Multilevel Peace Process in Tajikistan. V Chester A. Crocker, Fen Osler Hamson, Pamela Aall (ur.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a complex world*, 161–79. Washington: United States Institute for Peace.
- Simoniti, Iztok (2001): Človek, država in vojna. Uvodna študija k Evan Luard Človek, Država in vojna. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Starkey, Brigid, Mark A. Boyer in Jonathan Wilkenfeld (2005): *Negotiation a Complex World: An Introduction to International Negotiation*. Oxford: Rwan Littlefield Publishers, Inc.

- Svensson, Isak (2007): Mediation with Muscles or Minds? Exploring Power Mediators and Pure Mediators in Civil Wars. *International Negotiation* 12 (2): 229–248.
- Tongeren, Paul van (ur.), Malin Brenk (ur.), Marte Hellema (ur.) in Juliette Verhoeven (ur.) (2005): *People Building Peace: Successful Stories of Civil Society*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Zartman, William I. (ur.) (2001): *Preventive negotiation: Avoiding Conflict Escalation*. New York: Carnegie Corporation.
- Zuckerman, M. J. (2005): Track II Diplomacy: Can “Unofficial” Talks Avert Disaster? Dostopno prek <http://www.carnegie.org/reporter/11/trackii/index.html>, 3. 9. 2008.